

ANNA SARBIEWSKA*, DARIUSZ STĘPKOWSKI**

Autonomiczność, sprawczość i innowacyjność nauczyciela we współczesnej leksykografii pedagogicznej i jurysprudencji. Analiza lingwistycznopedagogiczna

Teacher autonomy, agency and innovation in the language of contemporary pedagogical and jurisprudential terminology.
A linguistic-pedagogical study

Streszczenie

W artykule zrelacjonowano badanie pojęć autonomiczności, sprawczości i innowacyjności nauczyciela od strony lingwistycznopedagogicznej. Materiał badawczy został wyselekcjonowany metodą przeszukiwania dokumentów zastanych, którymi były wybrane artykuły encyklopedyczne i teksty prawne dotyczące nauczyciela i jego działalności pedagogicznej. Przy analizowaniu materiału wykorzystano ramę teoretyczną semantyki kognitywnej w postaci teorii integracji pojęciowej. W wyniku analiz dowiedziono, że autonomiczność jako fenomen pedagogiczny ma szeroką i dobrze ugruntowaną podstawę leksykalną zarówno w tekstach encyklopedycznych, jak i prawniczych. Drugie pojęcie, sprawczość, posiada bardzo wąską podstawę słownikową i teoretyczną. Użycie ostatniego z analizowanych wyrażeń specjalistycznych z obszaru innowacyjności ogranicza się do nie-

* Badacz niezależny, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9429-8228>, e-mail: anna-sarbiewska@wp.pl.

** Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6855-1517>, e-mail: d.stepkowski@uksw.edu.pl.

kórych tylko autorów i ich tekstów. Poza tym problematyka innowacyjności pojawia się w tekstach prawniczych sporadycznie i z reguły w odniesieniu do szkoły, a nie nauczyciela. Na podstawie uzyskanych wyników zaproponowano traktowanie tytułowej triady terminologicznej jako amalgamatu, w której wyliczone pojęcia tworzą z jednej strony jedność, z drugiej zaś każde z nich wyraża jeden aspekt całości, która ukazuje wieloaspektowość nauczycielskiego działania pedagogicznego.

Słowa kluczowe:

nauczyciel, innowacyjność, sprawczość, mieszanina, autonomiczność, teoria integracji pojęciowej

Abstract

The article examines the concepts of teacher autonomy, agency and innovation from a linguistic-pedagogical perspective. The research material was selected with the use of the method of searching the existing documents. The documents included selected encyclopaedic articles and legal texts concerning the teacher and his pedagogical activity. The authors used the theoretical framework of cognitive semantics in the form of conceptual integration theory when analysing the material. Autonomy as a pedagogical phenomenon has a broad and well-established lexical basis in both encyclopaedic and legal texts. The second concept, agency, has a very narrow dictionary and theoretical basis. The use of the last of the category, innovation, is limited to only some authors and their texts. Besides, the issue of innovativeness appears in legal texts sporadically and, as a rule, in relation to the school and not to the teacher. On the basis of the results obtained, it was proposed to treat the title terminological triad as an amalgam, in which the enumerated terms form a unity on the one hand, while on the other hand each of them expresses one aspect of the whole, which shows the multifaceted nature of the teacher's pedagogical activity.

Keywords:

autonomy, amalgam, innovation, teacher, agency, conceptual integration theory

1. WSTĘP

„Autonomiczność”, „sprawczość” i „innowacyjność” należą do słów często powtarzających się, gdy jest mowa o nowoczesnym nauczycielu – czy to w przestrzeni publicznej, czy w pedeutologii. Każde z tych słów oznacza cechę, która powinna

wyróżniać nauczyciela działającego nie tylko w sposób nowoczesny, lecz również pedagogiczny. Z całą pewnością dałoby się wymienić wiele innych atrybutów, których posiadanie byłoby korzystne przede wszystkim z punktu widzenia uczniów jako adresatów nauczycielskich oddziaływań edukacyjnych. W tym artykule skupiliśmy się tylko na tych trzech, które wybraliśmy celowo, żeby prześledzić ich obecność jako wyrażeń specjalistycznych w leksykografii pedagogicznej i jurysprudencji, mając przy tym ostatnim na myśli teksty prawne normujące pracę nauczyciela.

Nasze badanie nosi świadomie charakter lingwistyczno-pedagogiczny, co oznacza, że wiedza językoznawcza odgrywa w nim rolę instrumentalną wobec kwestii pedagogicznej. Niemniej jednak do zawartych w tytule trzech słów podchodzimy nie z perspektywy „tradycyjnej teorii pojęcia” (Tokarski, 2013, s. 51), lecz zaproponowanej przez Gillesa Fauconniera i Marka Turnera (2019) teorii integracji pojęciowej. W teorii tej pojęcia traktuje się jako amalgamaty (mieszanki) powstałe przez zlewanie się ze sobą różnych, niekiedy heterogenicznych obszarów znaczeniowych zwanych wkładami. W świetle tej koncepcji poddamy rekonstrukcji pojęcia autonomizacji, sprawczości i innowacyjności nauczyciela, dążąc do ukazania zawartych w nich treści znaczeniowych i poszukując zachodzących między nimi współzależności.

Pisząc o aktualnym stanie rozwoju tematyki językowej w pedagogice, Bogusław Bieszczad (2019) stwierdził, że semioza języka pedagogiki przemieściła się ze sfery logiczno-metodologicznej do ideologicznej. Wydaje się, że nie wziął on pod uwagę perspektywy lingwistycznej, która w naukach pedagogicznych pozostaje wciąż mało znana i przez to również niedoceniana. Tymczasem skierowanie uwagi na wiedzę lingwistyczną, a w szczególności tę pochodzącą z lingwistyki tekstu specjalistycznego (Grucza, 2013a, 2013b), może przyczynić się do otwarcia w pedagogice nowych horyzontów myślenia i badania.

Prezentowany artykuł składa się z czterech części. W pierwszej szkicujemy ramy teoretyczne badania. Druga część zawiera opis materiału poddanego eksploatacji i charakterystykę wykonanych przez nas czynności analitycznych. W następnej przedstawiamy wyniki analiz leksykalnych. Na zakończenie, w czwartej części formułujemy wnioski i końcową konkluzję.

2. JĘZYK PEDAGOGIKI JAKO POLILEKT SPECJALISTYCZNY

W pedagogice polskiej badania o charakterze *stricte* leksykalnym nie mają długiej tradycji (Wołowik, 1979; Duraj-Nowakowa, 1992; Sieradzka-Baziur, 2013; 2017; 2018). Mimo że refleksja terminologiczna należy do „programu obowiązkowego”

przy roztrząsaniu każdego zagadnienia pedagogicznego, analizy pojęciowe prowadzone są z reguły z perspektywy filozoficznej i/lub metodologicznej. Jak do tej pory leksem jako narzędzie myślenia i mówienia specjalistycznego znajdował się poza zakresem zainteresowania pedagogów. Tymczasem, jak pisze Grzegorz Pawłowski (2021), ucieleśniony w znaku językowym leksem specjalistyczny pełni rolę reprezentanta treści mentalnie przyswojonej przez nadawcę–odbiorcę i umożliwia tworzenie nowej wiedzy. Gdyby od tej strony spojrzeć na wyrażenia specjalistyczne (terminy) stosowane w pedagogice, należałoby stwierdzić, że z jednej strony dostarczają one możliwości (roz)poznania rzeczywistości pedagogicznej – i jest to ich funkcja kognitywna (Pawłowski, 2021, s. 12), z drugiej zaś ograniczają poznanie do tych treści, które da się wyrazić z pomocą istniejących aktualnie wyrażeń specjalistycznych (terminów), co omawiany autor opatruje nazwą „funkcja limitatywna” (Pawłowski, 2021, s. 12). Notabene nie wolno zapominać o dwu pozostałych funkcjach – komunikacyjnej i dyskursywnej, które wydają się oczywiste.

Użyty powyżej zwrot „leksem specjalistyczny” może budzić odczucie, jakoby w nauce istniał język jakiś inny niż naturalny (ogólny). Jednak w świetle antropocentrycznej (relatywistycznej) teorii rzeczywistych języków ludzkich (Grucza, 2017a; 2017b) takie stwierdzenie jest z gruntu błędne, gdyż język jest podstawową właściwością (własnością) człowieka, a nie takim czy innym systemem znaków wykorzystywanych do komunikowania się z sobą samym i innymi. W osadzonej na tej teorii lingwistyce języków specjalistycznych (Grucza, 2013a, 2013b) przyjmuje się założenie, że wyrażenia specjalistyczne (terminy) nie stanowią żadnej odmiany nowego języka, lecz są nadbudowane nad językiem naturalnym (ogólnym) i go dopełniają leksemami specjalistycznymi, które umożliwiają specjalistom bardziej precyzyjne myślenie i komunikowanie się. Złożony proces polegający na wytwarzaniu przez nadawcę–odbiorcę adekwatnych znaczeń i ich przekazywaniu określa się mianem transferencji wiedzy specjalistycznej (Bajerowska, 2014).

Patrząc z powyższego punktu widzenia, rozwój terminologii pedagogicznej ma za zadanie służyć poszerzaniu możliwości poznawczych i komunikacyjnych, a nie zawężać je przez narzucanie sztywnego gorsetu ustalonych definicyjnie znaczeń. Wyrażenia specjalistyczne (terminy) jako narzędzia myślenia i komunikowania się w pedagogice nie mogą i nie powinny być uważane za ponadczasowe bytowości, które jak zaczarowane klejnoty przekazuje się z pokolenia na pokolenie w niezmięnionej postaci.

Jeszcze wcale nie tak dawno temu uważano dążenie do opartej na logice formalnej precyzji pojęciowej za ideał naukowości pedagogicznej (Korniszewski, 1964; Tabora-Marcjan, 1987). Kluczowym wydarzeniem w przełamaniu tego swoistego mitu było wprowadzenie przez Joannę Rutkowiak (1995) koncepcji „pulsujących

kategorii” (s. 169), która okazała się niezwykle nośną ideą i doprowadziła do wielu zmian w nastawieniu pedagogów zarówno do kwestii terminologicznych, jak i metodologicznych.

Współcześnie nowe podejście do konstruowania i interpretowania wyrażeń specjalistycznych (terminów) upowszechniło się do tego stopnia, że wśród pedagogów panuje przeświadczenie o pryncypialnej niestałości pojęć pedagogicznych. Odzwierciedleniem tego są frazeologizmy, takie jak „migotanie znaczeń” czy „migocące znaczenia”, które na stałe zadomowiły się w żargonie pedagogiki akademickiej. Jak się jednak okazuje, to, co dla pedagogów jest nowością, we współczesnej lingwistyce uchodzi za oczywistość. Ryszard Tokarski (2013, s. 120–126) twierdzi bowiem, że płynność przysługuje pojęciom niejako z samej ich natury. Wynika to stąd, że język zmienia się nieustannie, dążąc do coraz lepszego uzgodnienia myślenia z poznaniem i działaniem.

Pisząc o terminologii specjalistycznej z perspektywy antropocentrycznej (relatywistycznej) teorii języków ludzkich, Sambor Grucza (2013a) podkreśla, że za realnie istniejące należy uznać wyłącznie zastosowania języka specjalistycznego przez poszczególnych specjalistów. Owe zastosowania tworzą indywidualne idiolekty, które cechują się niesprowadzalnością do żadnego języka specjalistycznego jako nadrzędnego bytu. Niemniej jednak można zdaniem omawianego autora mówić o wspólnym polilekcie specjalistycznym. Powstaje on jako suma lub przekrój semantyczny idiolektów poszczególnych autorów. Przez analizowanie tych idiolektów da się zrekonstruować naukowy język właściwy dla danego okresu historycznego czy języka naturalnego (ogólnego).

Naszym zdaniem da się odnieść naszkicowaną powyżej koncepcję specjalistycznego polilektu do pedagogiki i współgra ona z teorią integracji pojęciowej (Fauconnier & Turner, 2019), w której pojęcia tworzą niejednorodne struktury zwane mieszaninami (amalgamatami). Z perspektywy tej teorii badanie wyrażeń specjalistycznych (terminów) polega na prześwietlaniu tekstów naukowych pod względem cech prototypowych i modelowaniu tych cech w profile odpowiadające wiedzy nadawców–odbiorców (Sandig, 2009). Poniżej przedstawiamy raport i wnioski z tak właśnie ukierunkowanych penetracji zapisów dotyczących nauczyciela i jego działań pedagogicznych w przyjętym materiale badawczym.

3. OPIS BADANIA

Żeby określić miejsce i znaczenie autonomiczności, sprawczości i innowacyjności we współczesnym polilekcie pedagogicznym na temat nauczyciela oraz

ustalić zależności łączące te trzy pojęcia, sięgnęliśmy po teksty encyklopedyczne i prawnicze, w których spodziewaliśmy się znaleźć bogaty materiał źródłowy. Pierwszego rodzaju teksty wybraliśmy z *Encyklopedii pedagogicznej* (Pomykało [red.], 1993) i *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* (Pilch [red.], 2003–2010). Przy tej decyzji kierowaliśmy się chęcią przeanalizowania współczesnego leksykonu pedagogicznego, na który mają niewątpliwie duży wpływ opracowania encyklopedyczne. Z reguły są one przywoływane przez autorów innych typów opracowań z zamiarem doprecyzowywania używanych przez nich pojęć. Poza tym artykuły w encyklopediach są w odróżnieniu od haseł słownikowych bardziej rozbudowane, a przez to dostarczają szerszej wiedzy tekstowej i kontekstowej. Jeżeli chodzi o teksty prawnicze, naszą kwerendę zawęziliśmy do dokumentów prawa oświatowego promulgowanych po 1989 roku. W obu wypadkach interesowały nas zapisy eksplikujące specyfikę działania pedagogicznego nauczyciela.

Z 270 artykułów hasłowych znajdujących się w *Encyklopedii pedagogicznej* do przeanalizowania wyselekcjonowaliśmy 23 (8,52 proc.). W tabeli poniżej przedstawiamy w skrócie ich opisy bibliograficzne.

Tabela 1. Wykaz autorów i haseł wyselekcjonowanych z *Encyklopedii pedagogicznej*

Lp.	Autor	Hasło	Akronim	Strony
1.	Janusz Gęsicki	Autonomia szkoły	ASz	33–35
2.	Karol Kołowski	Autorytet nauczyciela	ANa	35–38
3.	Mikołaj Kozakiewicz	Etyka zawodowa nauczyciela	EZNa	200–203
4.	Józef Pielachowski	Kierowanie szkołą	KSz	268–273
5.	Henryka Kwiatkowska	Kontrola i ocena pracy nauczyciela	KiOPNa	287–290
6.	Władysław Kobyliński	Nadzór pedagogiczny	NP	401–404
7.	Czesław Banach	Nauczyciel	Na	435–439
8.	Zdzisław Ratajek	Ocena pracy nauczyciela	OPNa	462–466
9.	Wacław Wojtyński	Osobowość nauczyciela	ONa	516–521
10.	Stanisław Krawcewicz	Pedeutologia	Pe	585–592
11.	Tadeusz Lewowicki	Podmiotowość w edukacji	PwE	592–600
12.	Tadeusz Kowalski	Rada pedagogiczna	RP	674–678
13.	Janusz Gęsicki	Samorządność i samorząd szkoły	SiSSz	712–715
14.	Kazimierz Przyszczypkowski	„Solidarność” nauczycielska	SNa	729–732
15.	Mirosław Szymański	System oświaty	SO	746–749
16.	Mirosław Szymański	System szkolny	SSz	750–753
17.	Tadeusz Wiloch	Szkoła	Sz	780–784

Lp.	Autor	Hasło	Akronim	Strony
18.	Czesław Kupisiewicz	Szkoła alternatywna – założenia, egzemplifikacje	SzA	784–790
19.	Bogdan Nawroczyński	Talent pedagogiczny	TP	822–823
20.	Czesław Bandura	Talent pedagogiczny nauczyciela	TPNa	823–825
21.	Małgorzata Czerska	Zarządzanie oświatą	ZO1	967–971
22.	Janusz Homplewicz	Zarządzanie oświatą	ZO2	971–978
23.	Weronika Budził	Związek Nauczycielstwa Polskiego	ZNP	998–1001

Źródło: opracowanie własne.

Następna tabela zawiera wykaz testów zakwalifikowanych do badania, które pochodzą z *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*. W tej publikacji ukazało się łącznie 2248 artykułów, z których wybraliśmy 21 (0,93 proc.).

Tabela 2. Wykaz autorów i haseł wyselekcjonowanych z *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*

Lp.	Autor	Hasło	Akronim	Tom/strony
1.	Barbara Jezierska	Autonomia	An	I/244–246
2.	Władysław Misiak	Autorytaryzm	Au	I/246–248
3.	Danuta Włoszek	Autorytaryzm w wychowaniu	AwW	I/248–254
4.	Iwona Jazukiewicz	Autorytet nauczyciela	ANa	I/254–260
5.	Małgorzata Bogaj	Etos zawodowy nauczyciela	EZNa	I/1064–1067
6.	Czesław Banach	Etyka i kultura pedagogiczna nauczyciela	EiKPNa	I/1070–1077
7.	Józef Pólturzycki	Innowacja pedagogiczna	IP	II/332–333
8.	Czesław Banach	Nauczyciel	Na	III/548–553
9.	Stanisław Dylak	Nauczyciel – kompetencje i kształcenie zawodowe	NaKiKZ	III/553–567
10.	Joanna M. Michalak	Odpowiedzialność nauczyciela	OdNa	III/781–792
11.	Mieczysław Rusiecki	Osobowość nauczyciela	OsNa	III/976–1000
12.	Czesław Banach	Pedeutologia	Pe	IV/301–307
13.	Astrid Męczkowska	Podmiot	Po	IV/452–454
14.	Wiesław Sikorski	Podmiotowość w procesie nauczania	PwPNa	IV/454–456
15.	Józef Sowa	Podmiotowość w wychowaniu	PwW	IV/456–459
16.	Urszula Ostrowska	Relacje interpersonalne w edukacji	RIwE	V/179–193
17.	Grażyna Szyling	Status zawodowy nauczyciela	SZNa	V/970–974
18.	Włodzimierz Goriszowski, Piotr Kowolik	Warsztat pracy nauczyciela	WPNa	VII/29–33

Lp.	Autor	Hasło	Akronim	Tom/strony
19.	Ewa Wysocka	Wzór osobowy	WO	VII/628–640
20.	Janusz Sztumski	Wzór społeczny	WS	VII/640–642
21.	Michał Balicki	Zarządzanie oświatą	ZO	VII/796–803

Źródło: opracowanie własne.

Mimo że w obu encyklopediach liczba wyselekcjonowanych artykułów była podobna, znacznie odbiegały od siebie objętością liczoną stronami. Pula tekstów pochodzących z *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* była o jedną trzecią obszerniejsza od zbioru zaczerpniętego z *Encyklopedii pedagogicznej*. Jak się potem okazało, różnica objętości miała konsekwencje w ilości materiału badawczego (będzie o tym jeszcze mowa).

Żeby wytypować właściwe teksty prawne, przeprowadziliśmy rozpoznanie terminologiczne. W jego rezultacie okazało się, że w dokumentach oświatowych nie występują terminy „autonomiczność” i „sprawczość” ani im pokrewne „autonomia” i „sprawczy”. Z tego powodu byliśmy zmuszeni do skupienia uwagi na wyrażeniach specjalistycznych „innowacja” i „innowacyjność”. W następnej tabeli prezentujemy wykaz dokumentów, w których przeprowadziliśmy analizę leksykalną.

Tabela 3. Wykaz aktów prawa oświatowego uwzględnionych w badaniu

Rok	Tytuł dokumentu	Akronim
1989	Zarządzenie nr 62 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 listopada 1989 roku w sprawie zasad prowadzenia działalności innowacyjnej w szkołach i innych placówkach oświatowo-wychowawczych	ZMEN 1989
1991	Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty	UsSO 1991
1993	Zarządzenie nr 18 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 czerwca 1993 r. w sprawie zasad i warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły i placówki publiczne	ZMEN 1993
2002	Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki	RMENiS 2002
2016	Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe	UPO 2016
2022	Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 roku w sprawie oceny pracy nauczycieli	RMEiN 2002/1
	Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 września 2022 roku w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli	RMEiN 2022/2

Źródło: opracowanie własne.

Gdy prześledzi się same tylko daty ogłoszenia norm prawnych dotyczących innowacyjności, nieodparcie nasuwa się refleksja, że po przełomie polityczno-społeczno-gospodarczym w 1989 roku władze odpowiedzialne za oświatę zajmowały się tą sprawą z nierównomiernym natężeniem. Do swoistych kumulacji dochodziło na przełomie lat 80. i 90. minionego wieku, na początku nowego millenium i na pograniczu drugiej i trzeciej dekady aktualnego stulecia.

Wobec każdego z dwu rodzajów tekstów wykonaliśmy nieco odmienne czynności badawcze. Wynikało to wyłącznie z różnicy gatunkowej między tekstami o charakterze prawniczym a artykułami encyklopedycznymi. W stosunku do tych ostatnich nasze postępowanie polegało na: (1) ustaleniu liczebności wystąpień wyrazów „autonomia”, „sprawczość” i „innowacja” oraz ich derywatów; (2) przeanalizowaniu kolokacji utworzonych przez wymienione wyrazy i ich derywaty; (3) zidentyfikowaniu cech prototypowych pojęć AUTONOMICZNOŚĆ, SPRAWCZOŚĆ i INNOWACYJNOŚĆ w odniesieniu do nauczyciela; (4) zintegrowaniu cech prototypowych w zakresy odpowiadające profilom w teorii integracji pojęciowej Fauconniera i Turnera i (5) porównaniu profili w układzie diachronicznym.

Jeżeli chodzi o materiał badawczy obejmujący dokumenty prawa oświatowego, nasze czynności badawcze polegały na: (1) ustaleniu wyrażen leksykalnych używanych w nich do oznaczenia innowacyjności, (2) zidentyfikowaniu podmiotu wyselekcjonowanych norm prawnych i (3) zrekonstruowaniu obrazu nauczyciela innowatora.

4. PREZENTACJA DANYCH BADAWCZYCH

Dane zgromadzone w trakcie scharakteryzowanych powyżej czynności badawczych zostaną zaprezentowane w trzech etapach. Najpierw przedstawimy wyniki analiz ilościowych, które przeprowadziliśmy na tekstach encyklopedycznych i prawnych pod względem frekwencji i kolokacji wyrazów „autonomia”, „sprawczość” i „innowacja” oraz ich derywatów. Następnie zaprezentujemy w odniesieniu do nauczyciela profile pojęć AUTONOMICZNOŚĆ i SPRAWCZOŚĆ, które zrekonstruowaliśmy w obu encyklopediach na podstawie jakościowej analizy semantycznej artykułów hasłowych. W końcu zestawimy diachronicznie każdy z profili, a uzyskany przez to opis tendencji będzie punktem wyjścia do rozważań umieszczonych w następnej części artykułu.

4.1. ANALIZA FREKWENCYJNA I KOLOKACYJNA

Jak wskazaliśmy powyżej, w dokumentach prawa oświatowego nie stwierdziliśmy użycia wyrazów „autonomia” i „sprawczość” ani ich derywatów. Częstotliwość stosowania wyrazu „innowacja” i jego pochodnych (np. „innowacyjność”) wyniosła w poszczególnych dokumentach odpowiednio: w ZMEN 1989 – jeden raz, w UoSO 1991 – trzy razy, w ZMEN 1993 – 11 razy, w RMENiS 2002 – pięć razy oraz po dwa razy w UPO 2016, RMENiS 2022/1 i RMENiS 2022/2. Pomimo tak małej częstotliwości zaobserwowaliśmy dwie znamienne modyfikacje podmiotu–adresata norm prawnych zawartych w wyszczególnionych dokumentach. Omówimy to nieco dalej.

W artykułach hasłowych z *Encyklopedii pedagogicznej* stwierdziliśmy tylko jedno wystąpienie wyrazu „sprawczość” i dwukrotne jego derywatu przymiotnikowego – „sprawczy”. Te fakty językowe odnotowaliśmy w jednym tylko artykule z omawianej encyklopedii. Był to tekst autorstwa Tadeusza Lewowickiego, który był zatytułowany *Podmiotowość w edukacji* (PwE). Autor raz posłużył się wyrazem „sprawczość” w kolokacji ze słowem „poczucie” i przywołał dwa cytaty innych autorów, w których wystąpił leksem „sprawczy”.

Dane dotyczące wyrazów „autonomia” i „innowacja” oraz ich pochodnych zebraliśmy w poniższej tabeli.

Tabela 4. Liczebności i kolokanty w grupach wyrazów *autonomia* i *innowacja* w *Encyklopedii pedagogicznej*

Akro- nim	Grupa wyrazowa					
	autonomia			innowacja		
	N	%	kolokant	N	%	kolokant
ASz	14	25,53	szkoła, oświata, system oświatowy	4	16	proces edukacyjny, nauczyciel, działalność nauczyciela
ANa	2	4,26	rozwój moralny	0	0	
EZNa	0	0		0	0	
KSz	4	8,51	szkoła	8	32	metoda/technika nauczania, praca nauczycielska, szkoła, system oświatowy
KiOPNa	2	4,26	nauczyciel, działanie pedagogiczne	0	0	
NP	2	4,26	nauczyciel	0	0	
Na	0	0		2	8	postawa nauczyciela, działanie edukacyjne

Akro- nim	Grupa wyrazowa					
	autonomia			innowacja		
	N	%	kolokant	N	%	kolokant
OPNa	1	2,13	kierowanie procesem edukacyjnym	2	8	działanie edukacyjne
ONa	0	0		0	0	
Pe	0	0		0	0	
PwE	3	6,38	intelekt, ludzkie działanie	1	4	doktryna edukacyjna
RP	0	0		4	16	zmiana w edukacji, działanie nauczyciela,
SiSSz	4	8,51	szkoła/uczelnia, samorząd, cel	2	8	szkoła, zmiana w edukacji
SNa	1	2,13	szkoła	0	0	
SO	1	2,13	szkoła	0	0	
SSz	0	0		0	0	
Sz	3	6,38	szkoła	1	4	system szkolny
SzA	2	4,26	wychowanie, wychowanek	0	0	
TP	0	0		0	0	
TPNa	0	0		0	0	
ZO1	0	0		0	0	
ZO2	8	17,06	cel, działanie nauczyciela, system oświatowy, odpowiedzialność	1	4	szkoła, działanie edukacyjne
ZNP	0	0		0	0	
	47	100		25	100	

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z powyższej tabeli, w *Encyklopedii pedagogicznej* łączna liczba użyczeń wyrazu „autonomia” i jego derywatów wyniosła 47. Ponad jedna czwarta z nich znajduje się w artykule *Autonomia szkoły* (ASz). Wśród słów wchodzących w związki kolokacyjne z wyrazem „autonomia” i pochodnymi prym wiedzie „szkoła”. Gdyby jednak zebrać w jedno kolokanty: „nauczyciel”, „działanie nauczyciela”, „działanie pedagogiczne” i „kierowanie procesem edukacyjnym”, uzyskana suma dorównałaby wynikowi osiągniętemu przez kolokant „szkoła”.

Przy sprawdzaniu frekwencji użyczeń jednostek leksykalnych należących do grupy wyrazu „innowacja” odnotowaliśmy w *Encyklopedii pedagogicznej* spadek liczebności o blisko połowę w stosunku do wyrazu „autonomia” i jego pochodnych. Największy odsetek wystąpień zarejestrowaliśmy w tekście opatrzonym

hasłem *Kierowanie szkołą* (KSz) – 32 proc. Na drugim miejscu uplasowały się *ex equo* dwa artykuły – *Autonomia szkoły* (ASz) i *Rada pedagogiczna* (RP). Między kolokantami omawianej grupy wyrazowej pierwsze miejsce zajmują „proces/działanie edukacyjny” i „szkoła”. Warto zauważyć, że uzgadnia się to z dominacją „szkoły” wśród kolokantów poprzednio przeanalizowanego wyrazu i jego pochodnych.

W kolejnej tabeli pokazujemy wyniki analizy frekwencyjnej i kolokacyjnej, które przeprowadziliśmy w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* w stosunku do grup wyrazowych skupionych wokół leksemów: „autonomia”, „sprawczość” i „innowacja”.

Tabela 5. Liczebności i kolokanty w grupach wyrazów *autonomia*, *sprawczość* i *innowacja* w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*

Akro- nim	Grupa wyrazowa								
	autonomia			sprawczość			innowacja		
	N	%	kolokant	N	%	kolokant	N	%	kolokant
An	22	32,35	człowiek, koncepcja, działanie edukacyjne, życie	0	0		0	0	
Au	0	0		2	14,28	moc, człowiek	0	0	
AwW	1	1,47	wychowanie	0	0		2	5,72	działanie, wychowanie
ANa	5	7,35	relacja nauczyciel-uczeń, postawa	0	0		1	2,86	postawa nauczyciela
EZNa	6	8,83	refleksja, nauczyciel, postawa	0	0		1	2,86	etos nauczyciela
EiKPNa	2	2,94	zawód/ profesja	0	0		1	2,86	działanie nauczyciela
IP	0	0		0	0		15	42,86	zmiana w edukacji, nauczyciel, szkoła, ideologia, ruch pedagogiczny
Na	0	0		0	0		3	8,57	działanie, zmiana

Akro- nim	Grupa wyrazowa								
	autonomia			sprawczość			innowacja		
	N	%	kolokant	N	%	kolokant	N	%	kolokant
NaKiKZ	1	1,47	działanie edukacyjne	2	14,28	sprawność, akt	1	2,86	klasa
OdNa	0	0		7	50,00	nauczyciel, moc	0	0	
OsNa	5	7,35	kierowanie uczniami, postawa, nauczyciel, osoba	0	0		1	2,86	postawa nauczyciela
Pe	0	0		1	7,14	przemiany	3	8,57	działanie nauczyciela, charakter
Po	13	19,13	istota ludzka, poznanie, moralność, podmiot	0	0		0	0	
PwPNa	1	1,47	uczeń	0	0		0	0	
PwW	1	1,47	podmiot	1	7,14	podmiot	0	0	
RIwE	2	2,94	osoba, relacja nauczyciel-uczeń	1	7,14	świadomość	0	0	
SZNa	2	2,94	nauczyciel	0	0		0	0	
WPNa	0	0		0	0		1	2,86	pedagogika
WO	2	2,94	styl życia, wychowanie	0	0		0	0	
WS	0	0		0	0		0	0	
ZO	5	7,35	oświata, wychowanie, szkoła	0	0		6	17,14	zarządzenie oświatowe, szkoła, szkolnictwo, zachowanie, zmiana
	68	100		14	100		35	100	

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w omówionej wcześniej encyklopedii największą liczbę wystąpień odnotowaliśmy w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* w zbiorze obejmującym wyraz „autonomia” i jego derywaty. Było to w sumie 68 użyc. Prawie o połowę

rzadziej autorzy artykułów hasłowych posługiwali się słowem „innowacja” i jego pochodnymi. Natomiast liczba zastosowań wyrazu „sprawczość” i pochodnych wyniosła zaledwie 14, co stanowiło jedną piątą poziomu osiągniętego przez pierwszy z omówionych wyrazów. Poza tym na uwagę zasługuje fakt, że liczebności badanych słów rozkładały się w poszczególnych artykułach hasłowych nierównomiernie. Jeżeli chodzi o gniazdo utworzone przez wyraz „sprawczość”, połowa użyć przypadała na tekst opatrzony tytułem *Odpowiedzialność nauczyciela* (OdNa). Ponad 42 proc. wystąpień słowa „innowacja” i jego pochodnych zarejestrowaliśmy w artykule zatytułowanym *Innowacja pedagogiczna* (IP). W grupie wyrazowej skupionej wokół leksemu „autonomia” zarejestrowaliśmy wynik o dziesięć procent niższy.

Wśród kolokantów wyrazu „autonomia” i jego derywatów na pierwszym miejscu znalazły się trzy – „nauczyciel”, „postawa” i „osoba”. Podobnie wyrażonej tendencji nie da się zauważyć w wyrazie „sprawczość”. Jeszcze raz uwidocznia się ona w grupie wyrazowej skupionej wokół słowa „innowacja”. Należące do niej wyrazy wchodzi w połączenia z takimi jednostkami leksykalnymi jak „nauczyciel”, „postawa nauczyciela”, „działanie nauczyciela” i „etos nauczycielski”.

4.2. PROFILE LEKSYKALNE POJĘĆ AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA I SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA

Żeby pogłębić obraz działania nauczyciela, który powstał w nas przez analizy ilościowe, posłużyliśmy się wskazaniem teorii integracji pojęciowej i na scharakteryzowanym materiale badawczym przeprowadziliśmy proces profilowania pojęć leksykalnych. Tym procesem nie objęliśmy danych pozyskanych z dokumentów prawa oświatowego na temat innowacyjności. Wynikało to przede wszystkim stąd, że większość norm prawnych miała za punkt odniesienia szkołę jako składową systemu edukacyjnego, a nie nauczyciela i jego działanie pedagogiczne. W tym miejscu warto zauważyć, że w szczupłej charakterystyce użyć wyrazu „innowacja” i jego pochodnych, którą przedstawiliśmy powyżej, dokonał się naszym zdaniem swoisty powrót do źródła. Tym źródłem był dokument z 1989 roku, w którym wprowadzicie tylko jeden raz użyty został wyraz „innowacja” (ZMEN 1989) w odniesieniu do działań podejmowanych przez nauczyciela. Być może wynikało to z faktu, że w tamtym czasie większą popularnością cieszył się wyraz „nowatorstwo”, którego wystąpienie odnotowaliśmy w omawianym dokumencie osiem razy właśnie w odniesieniu do szkoły i potrzeby wprowadzenia w niej gruntownych modyfikacji.

W późniejszych unormowaniach nauczyciel jako podmiot i główny sprawca innowacji zniknął zupełnie z tekstów prawnych. Jego miejsce zajęła szkoła jako instytucja zarządzająca innowacjami w sposób coraz bardziej sformalizowany i zbiurokratyzowany. Tę tendencję da się z łatwością prześledzić w zapisach UoSO 1991, ZMEN 1993, RMENiS 2002 i UPO 2016, w których innowacyjność wprowadzono do procedur administracyjnych.

Zasadniczą zmianę, a właściwie powrót do dowartościowania nauczyciela i jego działalności pedagogicznej jako właściwego źródła innowacyjności, przyniosły dwa ostatnie teksty prawne z 2022 roku – RMEiN 2022/1 i RMEiN 2022/2. Do tego zagadnienia powrócimy w następnej części niniejszego artykułu.

Procedurę profilowania przeprowadziliśmy na tekstach pochodzących z *Encyklopedii pedagogicznej* i *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* i to w odniesieniu do dwu pojęć: AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA i SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA. Zrezygnowaliśmy z konstruowania profilu leksykalnego pojęcia INNOWACYJNOŚĆ NAUCZYCIELA, gdyż, po pierwsze, w *Encyklopedii pedagogicznej* wyraz „innowacja” i jego pochodne nie stosują się do nauczyciela jako podmiotu zmiany innowacyjnej, a co najwyżej do jego roli jako pracownika instytucji, i, po drugie, w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* blisko połowa użyć słowa „innowacja” i jego derywatów została zarejestrowana w jednym tylko artykule. Fakt ten nie dawał nadziei na obiektywne zrekonstruowanie odpowiadającego mu profilu.

Profilowanie pojęć AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA i SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA przeprowadziliśmy w każdej z encyklopedii oddzielnie. Takie postępowanie okazało się korzystne z pragmatycznego i poznawczego punktu widzenia, gdyż dostarczyło nam podstaw do diachronicznego porównania uzyskanych wyników.

Procedura tworzenia profilu każdego z pojęć przebiegała w ten sam sposób i składała się z następujących czynności: (1) zidentyfikowanie w artykułach hasłowych jednostek leksykalnych oznaczających cechy badanego pojęcia, (2) przyporządkowanie cech do zakresów (przestrzeni wkładu), (3) prześledzenie zależności zachodzących w zakresach (przestrzeniach wkładu) między cechami pod względem ich ważności i (4) ustalenie profilu pojęcia leksykalnego. Dane uzyskane w trakcie tych czynności przedstawiliśmy poniżej w tabelach. W każdej tabeli zakresy (przestrzenie wkładu) i tworzące je cechy uporządkowaliśmy od najczęściej odnotowywanych do najrzadziej. Liczebności wystąpień podajemy w liczbach naturalnych i procentach.

W znajdującej się poniżej tabeli zabraliśmy dane uzyskane przez przeszukiwanie materiału pochodzącego z *Encyklopedii pedagogicznej*. Czynności badawcze dotyczyły ustalenia profilu pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA.

Tabela 6. Profil pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogicznej*

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
systemowe ramy działania	demokratyzacja edukacji	ASz 35, Na 436, PwE 597, SNa 729, SNa 731, SO 746, ZO2 972	7	37,04
	realizowanie celów publicznych	ASz 35, ANa 36, KiOPNa 288, NP 402, OPNa 463, PR 677	6	
	odbiurokratyzowanie edukacji	ASz 33, ASz 34, Na 436, Na 437	4	
	wolność zawodowa/profesjonalizm	OPNa 465, ONa 519	2	
	uwarunkowania materialne	Pe 589	1	
specyfika pracy w szkole	(współ)działanie w zespole	KSz 269, KSz 270, RP 674, ZO2 972	4	27,78
	przestrzeganie procedur	Na 436, OPNa 463, SiSSz 714, SO 748	4	
	potrzeba twórczości/kreatywności	Na 436, ONa 519, ONa 519–520	3	
	niebezpieczeństwo indywidualizmu	Na 463, OPNa 465	2	
	potrzeba refleksyjności/refleksywności	KiOPNa 289, OPNa 465	2	
standardy etyczne	poczucie (współ)odpowiedzialności	Na 436, Na 437, OPNa 463, OPNa 465, RP 674, ZO2 972	6	18,52
	postawa moralna	EZNa 201, EZNa 202	2	
	zdolność rozwiązywania konfliktów	Pe 590	1	
	bezinteresowność	Sz 780	1	
postawa wobec uczniów	kierowanie uczeniem się	KSz 269, KSz 270, KSz 271, NP 402, OPNa 463, Sz 780	6	16,66
	bycie autorytetem	ANa 37, OPNa 463	2	
	wspieranie rozwoju osobowego	PwE 598	1	
			54	100

Źródło: opracowanie własne.

U autorów piszących na początku lat 90. minionego stulecia o autonomiczności nauczyciela zwraca uwagę eksponowanie systemowych uwarunkowań jego pracy. W przestrzeni wkładu utworzonej przez to zagadnienie najważniejszą rolę odgrywa nadzieja na powodzenie procesu demokratyzowania (się) edukacji. Warto zwrócić

również uwagę na nacisk kładziony na konieczność realizowania przez nauczyciela celów przyświecających edukacji publicznej, a nie swoich własnych. Nieco zastanawia niska pozycja zajmowana przez zakres oznaczony jako „postawa wobec uczniów”. Najważniejsza z tworzących go cech – „kierowanie uczeniem się” – nie tylko dorównuje liczbą wystąpień cechom centralnym w zakresach „standardy etyczne” i „systemowe ramy działania”, lecz nieco przewyższa wszystkie cechy z przestrzeni wkładu (zakresu) „specyfika pracy w szkole”.

Wyniki badania profilu pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA w polilekcie specjalistycznym utrwalonym w *Encyklopedii pedagogicznej* zawarliśmy w kolejnej tabeli.

Tabela 7. Profil pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogicznej*

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
interakcje edukacyjne	wyzwalanie aktywności własnej	ASz 34, ASz 35, KSz 271, Na 436, ONa 518, ONa 520, SW 754, SW 757, TP 824	9	55,31
	wspieranie kreatywności	ASz 35, KiOPNa 289–290, Na 436, Na 438, OPNa 463, Pe 586, Pe 589, SW 757, TP 824	9	
	skupienie na celach edukacyjnych	ASz 36, NP 402, RP 674, RP 675, SNa 730	5	
	indywidualizowanie oddziaływań	ASz 34, ONa 519–520	2	
	partycypowanie w działaniu	ASz 34	1	
specyfika działania zawodowego	bycie kontrolowanym	OPNa 463, OPNa 464, PwE 597, SNa 731	4	25,53
	niestabilność przepisów i wymagań	Na 436, Na 437	2	
	konieczność doksztalcenia	Na 436, Pe 587	2	
	złożoność zadań	KiOPNa 288, Na 436	2	
	odroczone efekty	KiOPNa 288	1	
	refleksyjność/refleksywność	KiOPNa 289	1	
	oczekiwania	gotowość do współpracy	KSz 270, Na 437, Pe 591	3
pełnienie roli autorytetu		ASz 37, TP 824	2	
ukierunkowanie na działanie podmiotowe		EZNa 201, PwE 598	2	

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
	zachowywanie nauczycielskiego etosu	EZNa 201	1	
	skuteczność działania	KSz 270	1	
			47	100

Źródło: opracowanie własne.

Mimo że przeprowadzone przez nas postępowanie doprowadziło do wyodrębnienia w pojęciu SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA 15 cech, a więc tylko o dwie mniej niż w wypadku pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA, tworzą one naszym zdaniem nie cztery przestrzenie wkładu, lecz trzy. W zestawie tworzącym profil pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA na pierwszym miejscu założyły się interakcje edukacyjne – 55,31 proc. Cechami prototypowymi, które przyporządkowaliśmy do niego, były m.in. wyzwalanie u uczniów aktywności własnej i wspieranie ich kreatywności. Wydaje się, że autorzy opracowujący hasła do *Encyklopedii pedagogicznej* postrzegali sprawczość nauczyciela w najmniejszym stopniu jako czynienie zadość oczekiwaniom etosu nauczycielskiego i dążenie do skuteczności działania.

W odniesieniu do *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* profilowanie pojęć leksykalnych było o tyle uproszczone, że wykorzystaliśmy wypracowane poprzednio kategorie teoretyczne – cechy prototypowe i zakresy (przestrzenie wkładu). Trzeba jednak zauważyć, że w tej encyklopedii artykuły hasłowe były o jedną trzecią obszerniejsze. Z łatwością da się to spostrzec po liczbie wystąpień w poszczególnych cechach. Żeby nie ulec zmyleniu, będziemy zwracać większą uwagę na kolumnę z wartościami procentowymi.

W poniższej tabeli zebraliśmy dane z procesu profilowania pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*.

Tabela 8. Profil pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
systemowe ramy działania	wolność zawodowa/profesjonalizm	An 246; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1072, 1073, 1074; IP 332; Na 552; NaKiKZ 555, 558; OdNa 782; Pe 304, 305; SZNa 972	14	36,03
	realizowanie celów publicznych	AwW 249; ANa 260; EZNa 1066; EiKPKNa 1070; Na 548, 552; OdNa 782; OsNa 995; Pe 302; PwPNa 454; PwW 459; ZO 803	12	

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
	demokratyzacja edukacji	EZNa 1066; EiKPKNa 1071, 1073, 1074, 1075; Na 548; OdNa 782; Pe 302, 305; ZO 801	10	
	odbiurokratyzowanie edukacji	EZNa 1066; EiKPKNa 1072, 1073; IP 332; Na 548, 552; Pe 305	7	
	uwarunkowania materialne	EiKPKNa 1072; Na 551; OdNa 782; OsNa 994; SZNa 972; ZO 801	6	
postawa wobec uczniów	wspieranie rozwoju osobowego	AwW 251; ANa 256, 257, 260; EiKPKNa 1071, 1074, 1075; Na 548, 552; NaKiKZ 558; OdNa 784; OsNa 995; Pe 303; PwPNa 454; PwW 456; RIwE 180, 183	17	25,11
	kierowanie uczeniem się	ANa 255; EiKPKNa 1070, 1071, 1075; IP 332; Na 548, 552; NaKiKZ 555, 558; OdNa 784; OsNa 994; Pe 303	12	
	bycie autorytetem	ANa 254; EiKPKNa 1071, 1072, 1075; RIwE 183	5	
specyfika pracy w szkole	(współ)działanie w zespole	EZNa 1066; EiKPKNa 1072, 1073, 1075; Na 548; OdNa 782; ZO 801	7	23,53
	przestrzeganie procedur	EZNa 1066; EiKPKNa 1072, 1073, 1075; Na 552; OdNa 782; Pe 305;	7	
	potrzeba twórczości/kreatywności	ANa 257, 260; EZNa 1066; EiKPKNa 1072, 1073, 1075; IP 332;	7	
	potrzeba refleksyjności/refleksywności	EZNa 1066; EiKPKNa 1071, 1073; Na 551; NaKiKZ 561; OdNa 784; OsNa 994	7	
	niebezpieczeństwo indywidualizmu	EiKPKNa 1072; OsNa 994; Pe 303; WPNa 29	4	
standardy etyczne	poczucie (współ)odpowiedzialności	ANa 255; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1071, 1073, 1075; Na 548, 552; NaKiKZ 558; OdNa 781, 784; PwPNa 454; SZNa 972; ZO 801	14	15,44
	postawa moralna	ANa 257; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1072, 1074, 1075;	6	
	zdolność rozwiązywania konfliktów	ANa 255	1	
	bezinteresowność		0	
			136	100

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak we wcześniej przeanalizowanej encyklopedii, w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* zakres „systemowe ramy działania” uplasował się na pierwszym miejscu w profilu pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA. Nieco inaczej wygląda układ pozostałych przestrzeni wkładu. Z ostatniego miejsca na drugie awansowała mieszanina (zakres/przestrzeń wkładu) oznaczona jako „postawa wobec uczniów”. Na dole rankingu znalazły się „standardy etyczne”, które wcześniej zajmowały trzecią pozycję, mimo że wystąpienia najważniejszej cechy tego zakresu – „poczucie (współ)odpowiedzialności” – osiągnęły tę samą wartość co „wolność zawodowa/profesjonalizm” w „systemowych ramach działania”.

Jakie dane zostały zgromadzone odnośnie do leksykalnego pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA, zobrazowaliśmy w kolejnej tabeli.

Tabela 9. Profil pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogiczne XXI wieku*

Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
interakcje edukacyjne	wspieranie kreatywności	EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1072, 1073, 1075; IP 332; Na 548, 551; NaKiKZ 556, 558, 561; OdNa 782; OsNa 994, 995; Pe 303, 305; PwPNa 454	17	47,11
	wyzwalanie aktywności własnej	ANa 254, 257, 258; EZNa 1067; EiKPKNa 1071; IP 332; Na 548; NaKiKZ 555, 558, 561; OsNa 994, 995; Pe 303; PwPNa 454; PwW 459	15	
	skupienie na celach edukacyjnych	EZNa 1066; EiKPKNa 1071, 1073, 1075; IP 332; Na 548, 552; NaKiKZ 555, 561; OdNa 782, 784; OsNa 995; Pe 303; PwPNa 454; SZNa 972	15	
	partycypowanie w działaniu	ANa 256, 258; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1071; Na 551	6	
	indywidualizowanie oddziaływań	ANa 257; NaKiKZ 558; PwPNa 454; RIwE 180	4	
oczekiwania	ukierunkowanie na działanie podmiotowe	ANa 255; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1071, 1076; Na 548, 551, 552; NaKiKZ 555, 558; OsNa 995; PwW 456; RIwE 180, 183	14	33,06
	gotowość do współpracy	EZNa 1066; EiKPKNa 1071, 1073, 1074, 1076; IP 332; Na 548, 551; NaKiKZ 558; OdNa 782;	10	
	skuteczność działania	ANa 260; EiKPKNa 1071, 1073; IP 332; Na 548, 551, 552; NaKiKZ 556, 559; OdNa 782	10	

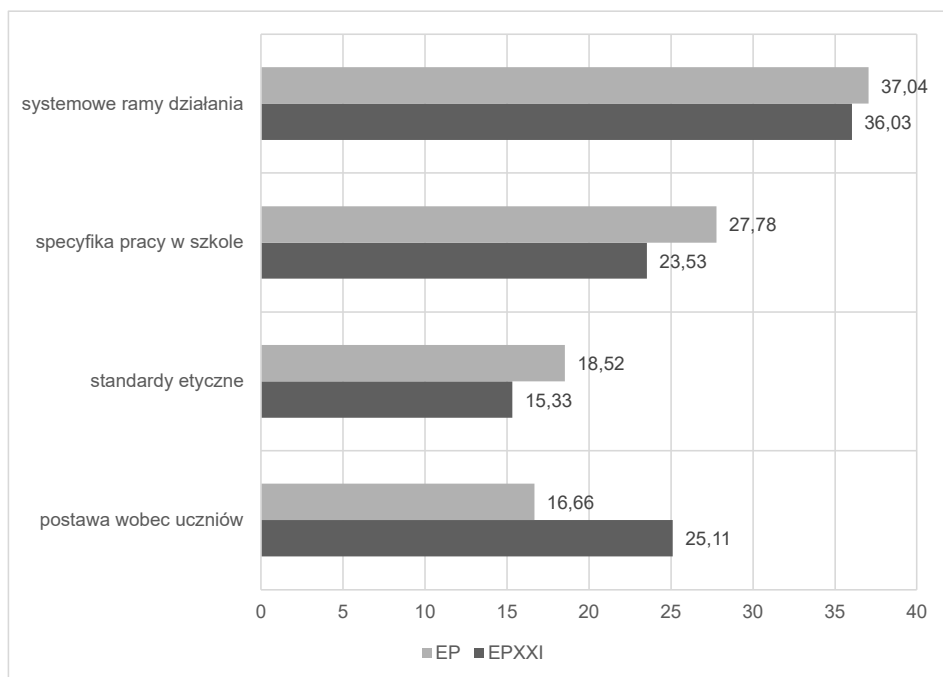
Zakres	Cecha prototypowa	Akronim hasła i strona	Wystąpienia	
			N	%
	pełnienie roli autorytetu	AwW 252; ANa 256, 258; EZNa 1066, 1067; EiKPKNa 1071, 1073, 1074, 1076	9	
	zachowywanie nauczycielskiego etosu	ANa 257; EZNa 1066; EiKPKNa 1071, 1076; Na 548; OdNa 782; Pe 302	7	
specyfika działania zawodowego	złożoność zadań	EiKPKNa 1072, 1074, 1076; IP 332; Na 551; NaKiKZ 557, 558; OdNa 784, 787; OsNa 994; Pe 304; SZNa 972	12	19,83
	konieczność dokształcania	ANa 257; EiKPKNa 1071, 1076; IP 332; Na 551; NaKiKZ 558; OdNa 784; OsNa 995;	8	
	refleksyjność/refleksywność	EZNa 1066; EiKPKNa 1071; Na 551; NaKiKZ 561; OdNa 782, 784; OsNa 994; Pe 303;	8	
	bycie kontrolowanym	EiKPKNa 1072; NaKiKZ 561; OdNa 782; Pe 305;	4	
	niestabilność przepisów i wymagań	Pe 305; SZNa 972	2	
	odroczone efekty		0	
			121	100

Źródło: opracowanie własne.

W porównaniu z *Encyklopedią pedagogiczną* nastąpiło ponaddwuipółkrotne zwiększenie liczby wystąpień analizowanych cech. W układzie zakresów (przestrzeni wkładu) mamy do czynienia ze zjawiskiem zaobserwowanym już w poprzedniej tabeli. Mieszanina, która zajmowała pierwszą lokatę, w tym wypadku są to „interakcje edukacyjne”, utrzymała swoją pozycję, natomiast na drugie miejsce awansował zakres sklasyfikowany poprzednio jako ostatni – „oczekiwania”. Ten wzrost dokonał się – jeśli można tak powiedzieć – kosztem obu pozostałych mieszanin. Podczas gdy w profilu pojęcia **SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA** zakres „oczekiwania” zwiększył swoje udziały o 13,90 proc. – z 19,16 na 33,06, w tym samym czasie partycypacja przestrzeni wkładu „interakcje edukacyjne” zmniejszyła się z 55,31 proc. do 47,11, czyli o 8,2 punktów procentowych. O 5,7 proc. straciła „specyfika działania zawodowego” – z 25,53 proc. pozostało jej 19,83 proc.

Ostatni etap naszego badania polegał na diachronicznym porównaniu uzyskanych na podstawie obu encyklopedii profili pojęć leksykalnych **AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA** i **SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA**. W odniesieniu

do pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA porównanie to obrazuje poniższy wykres.

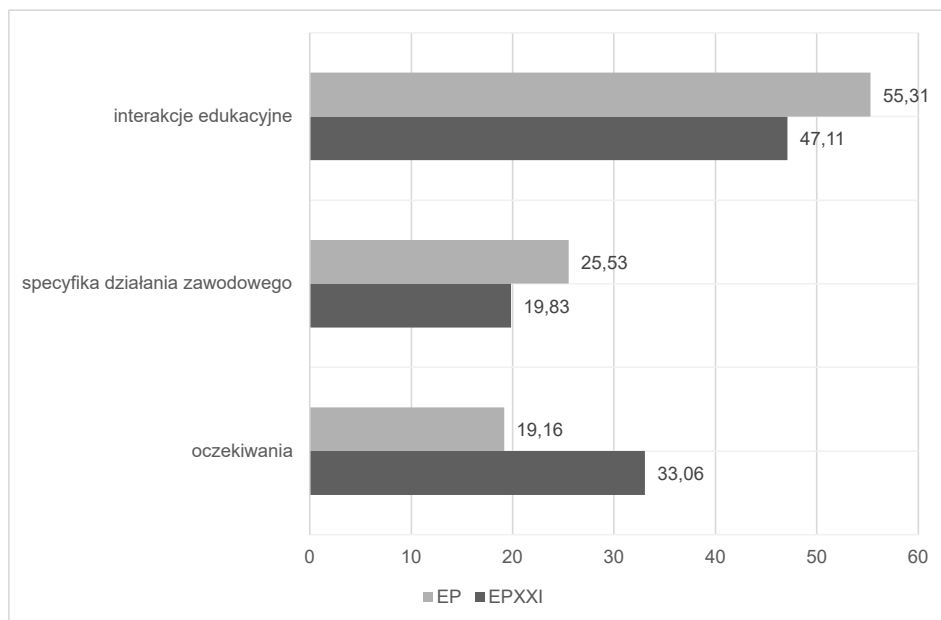

Wykres 1. Porównanie profili pojęć AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA (wartości podano w procentach)

Źródło: opracowanie własne.

Profil pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA można traktować jako przestrzeń utworzoną z czterech zakresów (przestrzeni wkładu) – „systemowych ram działania”, „specyfiki pracy w szkole”, „standardów etycznych” i „postawy wobec uczniów”. Porównanie udziałów procentowych tych zakresów (przestrzeni wkładu) w *Encyklopedii pedagogicznej* i *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* uzmysławia, że niezmiennie dominującą rolę odgrywa mieszanina cech oznaczona jako „systemowe ramy działania”, mimo że nastąpił ubytek o wartości nieco ponad jednego punktu procentowego. Podobną tendencję spadkową, chociaż o większym nasileniu, można zaobserwować w zakresach utworzonych przez mieszaniny cech nazwanych „specyfika pracy w szkole” i „standardy etyczne”, których udziały zmniejszyły się odpowiednio o 4,25 i 3,19 proc. Jedynie w zakresie (przestrzeni wkładu) „postawa wobec ucznia” odnotowaliśmy wzrost o 8,45 punktów procentowych udziału w całości pojęcia AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA.

Różnicę między składowymi profilu pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA w *Encyklopedii pedagogicznej* i *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* da się z łatwością odczytać na podstawie następnego wykresu.

Wykres 2. Porównanie profili pojęć SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA (wartości podano w procentach)

Źródło: opracowanie własne.

W uobecniającym się w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* profilu pojęcia SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA jako mieszaninie utworzonej przez trzy zakresy (przestrzenie wkładu), da się zauważyć wzrost udziałów tylko w jednym zakresie (przestrzeni wkładu) – „oczekiwania”. Partycypacja w całości pojęcia leksykalnego zwiększyła się o 13,9 proc. W pozostałych dwóch zakresach – „interakcjach edukacyjnych” i „specyfice działania zawodowego” – odnotowaliśmy spadki odpowiednio o 8,2 i 5,7 punktu procentowego.

5. WNIOSKI I KOŃCOWA KONKLUZJA

Przeprowadzone analizy leksykalne artykułów encyklopedycznych i norm prawnych uwidoczniły różnice używania wyrażen specjalistycznych (terminów) autonomiczności, sprawczości i innowacyjności w odniesieniu do nauczyciela

w terminologii teoretyczno-pedagogicznej i prawno-oświatowej. Okazało się bowiem, że autonomiczność jako fenomen pedagogiczny ma szeroką i dobrze ugruntowaną podstawę leksykalną zarówno w tekstach encyklopedycznych, jak i prawniczych. Niemniej jednak w obu zakresach za punkt odniesienia przyjmuje się bardzo często działanie pedagogiczne ucieleśnione w szkole jako organie systemu oświatowego.

W odróżnieniu od tego sprawczości przysługuje bardzo wąska podstawa słownikowa i teoretyczna. Jednostki leksykalne wywodzące się od leksemu „sprawczość” czy „sprawczy” występują w tekstach encyklopedycznych sporadycznie, a w dokumentach prawno-oświatowych nie istnieją w ogóle.

Z pozoru mogłoby się wydawać, że innowacyjność jako zakres problemowy i grupa wyrazowa oparta na leksemie „innowacja” jest mocno zakorzeniona w polskim dyskursie pedagogicznym. Po przestudiowaniu wybranych materiałów doszliśmy do wniosku, że tak niestety nie jest. Wprost przeciwnie – poczynione przez nas obserwacje dowodzą, że użycie wyrażen specjalistycznych z zakresu innowacyjności ogranicza się do niektórych tylko autorów i ich tekstów. Poza tym problematyka innowacyjności pojawia się w tekstach prawniczych sporadycznie i z reguły w odniesieniu do szkoły, a nie nauczyciela.

Refleksja nad profilami pojęć leksykalnych AUTONOMICZNOŚĆ NAUCZYCIELA i SPRAWCZOŚĆ NAUCZYCIELA, które uwidoczniają się w artykułach hasłowych *Encyklopedii pedagogicznej* i *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*, skłania do wniosku, że pomimo różnic między tworzącymi je zakresami (przestrzeniami wkładu) pojęcia te są w znacznej mierze konstruowane na podobnej bazie znaczeniowej, co powoduje zbędne duplikowanie się niektórych wątków problemowych w tekstach traktujących o autonomiczności i sprawczości nauczyciela.

Rozwiązaniem wartym przemyślenia byłoby potraktowanie autonomiczności, sprawczości i innowacyjności nauczyciela jako składowych amalgamatu (mieszanki), w której wyliczone pojęcia tworzą z jednej strony jedność, z drugiej zaś każde z nich wyraża pewien tylko aspekt większej całości. Tę myśl uznajemy za końcową konkluzję, do której doprowadziło nasze badanie. Nie chodzi nam jednak tylko o sferę językową. Triada pojęć autonomiczność–sprawczość–innowacyjność wskazuje na jeszcze inną triadę. Tworzą ją wzajemnie warunkujące się fenomeny, które zespalają się w specyfice nauczycielskiego działania edukacyjnego. To ostatecznie tłumaczy metonimiczny sposób używania reprezentujących je wyrażen specjalistycznych (terminów) w materiale badawczym.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

- Bajerowska, A. (2014). *Transferencja wiedzy specjalistycznej*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bieszczad, B. (2019). Nowa humanistyka i język współczesnej pedagogiki. Interdyscyplinarne przesłanie. *Filozoficzne Problemy Edukacji*, 2, 1–9.
- Duraj-Nowakowa, K. (1992). Problemy pojęciowo-terminologicznej komunikacji w teorii i praktyce pedagogicznej. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*, 13, 43–57.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2019). *Jak myślimy. Mieszaniiny pojęciowe i ukryta złożoność umysłu*. Tłum. I. Michalska. Fundacja Augusta hr. Cieszkowskiego.
- Grucza, F. (2017a). O wieloznaczności nazwy „język”, heterogeniczności związanych z nim desygnatów i istocie rzeczowych języków ludzkich. W: tenże, *O języku, językach i lingwistyce* (s. 97–126). Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grucza, F. (2017b). Antropocentryczna a paradygmaticzna (tradycyjna) lingwistyka (stosowana) i kulturologia (stosowana). W: tenże, *O języku, językach i lingwistyce*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, 215–250.
- Grucza, S. (2013a). *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grucza, S. (2013b). *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Korniszewski, F. (1964). Terminologia w pedagogice, jej stan oraz pilne potrzeby. W: tenże (red.), *Pedagogika na usługach szkoły (wybrane zagadnienia)* (s. 40–80). PZWS.
- Pawłowski, G. (2021). *Metafizyka poznania lingwistycznego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Pilch, T. (red.) (2003–2010). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I–VII i suplement. Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Pomykało, W. (red.) (1997). *Encyklopedia pedagogiczna*. Fundacja Innowacja.
- Rutkowiak, J. (1995). „Pulsujące kategorie” jako wyznaczniki mapy odmian myślenia o edukacji. W: taż (red.), *Odmiany myślenia o edukacji* (s. 14–50). Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sandig, B. (2009). Tekst w ujęciu teorii prototypów. W: Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur & M. Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy* (s. 149–170). Oficyna Wydawnicza Atut.
- Sieradzka-Baziur, B. (2013). Słownictwo specjalistyczne prac z zakresu pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej w kontekście badań dotyczących języka naukowego. W: I. Nowakowska-Kempna (red.), *Współczesne strategie i nowe wyzwania w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej* (s. 97–123). Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Sieradzka-Baziur, B. (2017). Terminologia pedagogiczna. W: R. Przybylska, W. Śliwiński

- (red.), *Terminologia specjalistyczna w teorii i praktyce językoznawców słowiańskich* (s. 197–211). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sieradzka-Baziur, B. (2018). Pojęcie „edukacja” w średniowieczu. W: M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie. Socjalizacja. Edukacja* (s. 169–181). Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Tabora-Marcjan, E. (1987). Język naukowy, definiowanie i eksplikacje w pedagogice. W: S. Palka (red.), *Teoretyczne podstawy pedagogiki* (s. 25–37). Uniwersytet Jagielloński.
- Tokarski Ryszard (2013). *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wołowik, B. (1979). *Historia polskiej terminologii szkolnej*. WSP im. Powstańców Śląskich.

Akty prawne

- Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki (Dz.U. z 2002 r. nr 56 poz. 506).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 roku w sprawie oceny pracy nauczycieli (Dz.U. z 2022 r. poz. 1822).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 września 2022 roku w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli (Dz.U. z 2022 r. poz. 1914).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 59).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. nr 95 poz. 425).
- Zarządzenie nr 18 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 czerwca 1993 r. w sprawie zasad i warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły i placówki publiczne (Dz.Urz.MEN 1993.6.20).
- Zarządzenie nr 62 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 listopada 1989 roku w sprawie zasad prowadzenia działalności innowacyjnej w szkołach i innych placówkach oświatowo-wychowawczych (Dz.Urz.MEN 1989.7.64).